

رحمن قهرمانپور*

انتخابات محلی ترکیه (مارس ۲۰۰۹) و پیامدهای آن

چکیده

ترکیه از زمان جنگ جهانی دوم به این سو صاحب یک نظام سیاسی چند حزبی متکثر شده و رقابتهای حزبی، با وجود سه بار کودتای ارتش، همچنان اصلی‌ترین ویژگی نظام سیاسی این کشور محسوب می‌شود. به خاطر نظام انتخاباتی تناسبی، کابینه‌های تشکیل شده در ترکیه معمولاً ائتلافی از چند حزب می‌باشند. با این حال، طی سه دهه گذشته حزب مام میهن (ANAP) و اخیراً حزب عدالت و توسعه (AKP) موفق شده‌اند با کسب اکثریت آرا در انتخابات پارلمانی، کابینه‌ای تک حزبی و قدرتمند تشکیل دهند. با وجود این، عمر احزاب فراگیر قدرتمند در ترکیه چندان زیاد نبوده و از این رو برخی‌ها کاهش آرای حزب عدالت و توسعه در انتخابات محلی سال ۲۰۰۹ را مقدمه‌ای بر افول احتمالی قدرت این حزب در آینده در صورت ناتوانی در کسب رضایت حامیان خود می‌دانند. نتایج انتخابات محلی را می‌توان به نوعی دماسنج محبوبیت و مقبولیت احزاب در حد فاصل دو انتخابات عمومی یا پارلمانی دانست و به همین دلیل تجزیه و تحلیل نتایج این انتخابات می‌تواند تا حدودی چشم‌انداز پیش‌رو در عرصه سیاست داخلی و تا حدی کمتر خارجی را نشان دهد.

کلید واژه‌ها: انتخابات محلی ترکیه، شورای شهر، احزاب سیاسی، نظام انتخاباتی، حزب عدالت و توسعه

*دکتری علوم سیاسی و پژوهشگر ارشد مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه
فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال هفدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۹، صص ۸۵-۵۹.

باور رایج آن است که انتخابات محلی معیار و سنجه‌ای برای محبوبیت احزاب و به خصوص حزب حاکم پیش از انتخابات عمومی و پارلمانی است و به همین دلیل در نظامهای حزبی، رهبران احزاب با توجه به نتایج انتخابات محلی، راهبرد خود را برای انتخابات پارلمانی طراحی می‌کنند. این نکته در مورد وضعیت کنونی حزب حاکم عدالت و توسعه در ترکیه نیز صادق است. در حالی که بسیاری از نظر سنجی و پیش‌بینیها حکایت از کسب حداقل ۴۰ درصد آرا در انتخابات محلی سال ۲۰۰۹ توسط حزب حاکم داشت، این حزب نتوانست به این میزان آرا دست یابد، هرچند با ۳۸/۸ درصد آرا برنده انتخابات شد. جنبه دیگر انتخابات محلی ذکر شده ناتوانی احزاب رقیب و به ویژه احزاب سکولار در ایجاد چالشی جدی برای حزب حاکم بود، به طوری که اصلی‌ترین حزب اپوزیسیون؛ یعنی حزب جمهوری خلق (CHP)، نتوانست بیشتر از ۲۳/۱ درصد آرا را از آن خود کند که ۱۶ درصد کمتر از آرای حزب حاکم است. در این انتخابات حزب اجتماع دموکراتیک (DTP) که دارای گرایشهای آشکار قومی کردی است، توانست به موفقیت قابل توجهی در استانهای کردنشین دست یافته و در ۸ شهر بزرگ و ۵۰ شهر کوچک برنده انتخابات شهرداریها باشد و این در حالی بود که حزب عدالت و توسعه امیدوار بود انتخابات محلی را در استانهای کردنشین ببرد.

وضعیت حزب عدالت و توسعه در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ را می‌توان از دو منظر دلایل کاهش آرای این حزب نسبت به انتخابات پارلمانی سال ۲۰۰۷ و چرایی ناتوانی احزاب رقیب و مخصوصاً احزاب سکولار در افزایش محسوس آرای خود نسبت به انتخابات پارلمانی سال ۲۰۰۷ مطالعه کرد. حزب حاکم با وجود از دست دادن ۸ درصدی آرای خود در قیاس با انتخابات فوق‌همچنان اصلی‌ترین و قوی‌ترین حزب موجود است و حداقل در شرایط فعلی، احزاب دیگر رقیبی جدی برای آن محسوب نمی‌شوند. پیروزیهای مکرر حزب عدالت و توسعه از سال ۲۰۰۲ از یک طرف معلول کارآمدی و توانایی آن و از طرف دیگر نتیجه ناکارآمدی و به یک تعبیر بحران در احزاب دیگر و به ویژه احزاب سکولار است. ترکیه پیش از پیروزی حزب AKP در انتخابات پارلمانی سال ۲۰۰۲، دوره نسبتاً طولانی از بی‌ثباتی سیاسی و اقتصادی

را تجربه کرد و حتی در فوریه ۲۰۰۷ با کودتای سفید یا پست مدرن ارتش علیه حزب حاکم رفاه مواجه شده بود. این امر باعث شد و حمایت از حزب عدالت و توسعه به اسلام‌گرایان منحصر نباشد.

با اینکه در پی انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹، رجب طیب اردوغان نخست‌وزیر ترکیه تغییر و تحول در کابینه خود را آغاز کرد و آن را پاسخی به پیام انتخابات مزبور دانست، هنوز حزب حاکم با چالش‌هایی روبروست که در صورت ناتوانی در مقابله با آنها ممکن است با ریزش بیشتر آرای خود مواجه شود. در صدر این چالش‌ها، پیامدهای منفی بحران اقتصادی بر ترکیه و بیکاری افزایش نرخ حل نشدن مسئله کردها و مقاومت گروه‌های کمالیست در مقابل حزب عدالت و توسعه قرار دارند. همین‌طور ظهور رهبران کاریزماتیک از میان احزاب سکولار و کنار رفتن رهبران فعلی این احزاب نیز می‌تواند زمینه‌های افزایش محبوبیت این احزاب در میان رأی‌دهندگان شناور را فراهم کند، گو اینکه کاریزمای شخصی اردوغان در پیروزی حزب عدالت و توسعه نقش مهمی ایفا کرده و می‌کند.

پرسش اصلی مقاله حاضر آن است که چرا حزب AKP بعد از گذشت ۷ سال از اولین پیروزی خود توانست باز هم پیروز انتخابات باشد؟

در پاسخ ادعا می‌شود که پیروزی حزب عدالت و توسعه در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ یک جنبه ایجابی و یک جنبه سلبی دارد؛ جنبه ایجابی آن توانایی این حزب در حفظ ثبات اقتصادی و سیاسی و افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و جنبه سلبی آن بحران مقبولیت و نیز بحران‌های داخلی احزاب سکولار رقیب؛ یعنی منطقه‌ای بودن احزاب سکولار از یک طرف و تداوم سنت اقتدارگرایی در داخل این احزاب از طرف دیگر است. در نتیجه تا زمانی که احزاب سکولار نتوانند با بحران مزبور مقابله کنند، قادر به ایجاد چالشی جدی یا شکست دادن حزب عدالت و توسعه نخواهند بود. فاصله قابل توجه آرای حزب عدالت و توسعه با احزاب سکولار نیز موید این ادعا است.

مفروضات بحث حاضر عبارتند از اینکه: ۱. حزب AKP با وجود داشتن گرایش‌های اسلامی، در صدد پیاده کردن احکام اسلامی در جامعه ترکیه نیست؛ ۲. از زمان قدرت گرفتن

این حزب در سال ۲۰۰۲ ترکیه شاهد ثبات سیاسی و اقتصادی قابل توجهی بوده است. مقاله حاضر بیشتر به چرایی و چگونگی پیروزی حزب عدالت و توسعه در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ می‌پردازد و عملکرد این حزب و احزاب رقیب در ارتباط با مسایل مختلف نیز در این چارچوب مورد توجه قرار می‌گیرد.

حزب عدالت و توسعه تنها حزبی است که توانسته بدون ائتلاف با سایر احزاب کابینه تشکیل داده و برنامه اصلاحات سیاسی و اقتصادی مورد نظر اتحادیه اروپا و نیز روند تثبیت دموکراسیون را پیش ببرد. در نتیجه آینده دموکراسیون در ترکیه، روابط آن با اتحادیه اروپا، سیاست آن در قبال کشورهای همسایه و خاورمیانه و حتی امنیت ملی آن با آینده حزب عدالت و توسعه گره خورده است. به دلیل سابقه طولانی دولت مداری در ترکیه هرگاه دولت در این کشور قوی شده، قدرت مانور آن در پیرامون افزایش یافته و برعکس.

نظام انتخاباتی در ترکیه و انتخابات محلی

نظام انتخاباتی متشکل از سه عنصر ۱. فرمول انتخاباتی و نحوه شمارش آرا (مثل فرمول اکثریت ساده، شیوه شمارش آرا در نظامهای نمایندگی نسبی یا PR^(۱) ۲. بزرگی حوزه‌های انتخاباتی (یعنی تعداد نمایندگان که از هر حوزه انتخاب می‌شوند)؛ و ۳. حد نصاب انتخاباتی (یعنی حداقل آرای که یک حزب برای ورود به پارلمان یا شورای شهر نیاز دارد) می‌باشد.^۱ ترکیب سه عنصر فوق باعث می‌شود نظامهای انتخاباتی متعددی در دنیا وجود داشته باشد. سه فرمول عمده انتخاباتی یا نحوه شمارش آرا وجود دارد که عبارتند از: ۱. فرمول اکثریتی که در آن بدست آوردن اکثریت ساده یا مطلق آرا شرط پیروزی است؛ ۲. فرمول PR که چند شیوه شمارش آرا در آن وجود دارد؛ و ۳. فرمول شبه نسبی. در میان این سه فرمول شیوه شمارش PR بیشتر از همه به نفع احزاب کوچک بوده و لذا دموکراتیک‌تر است، در نظامهای انتخاباتی مبتنی بر شیوه شمارش اکثریتی (بریتانیا و آمریکا) احزاب کوچکتر امکان پیروزی کمتری دارند چون باید بتوانند در یک حوزه انتخاباتی اکثریت ۵۰+۱

1. Proportional Representative

یا اکثریت مطلق را بدست آورند. اما در شیوه شمارش PR آرا میان احزاب مختلف و با یک فرمول مشخص تقسیم می شود و لذا احزاب کوچکتر از صحنه رقابت حذف نمی شوند. کشورهای دارای احزاب متعدد مثل آلمان، ایتالیا و بسیاری از کشورهای اروپایی از این نظام انتخاباتی استفاده می کنند. در مورد تأثیر حوزه انتخاباتی بر آرایش و قدرت احزاب نیز داگلاس در سال ۱۹۶۷ در کتاب پیامدهای سیاسی قوانین انتخاباتی به یک قاعده بسیار مهم اشاره می کند که براساس آن هر چه تعداد افرادی که از یک حوزه انتخاباتی برگزیده می شوند بیشتر شود، انتخابات بیشتر نسبی‌تری و به یک تعبیر عادلانه‌تر خواهد بود.^۲ سرانجام در مورد حد نصاب انتخاباتی باید اشاره کرد که تعیین این حد نصاب در اروپا برای جلوگیری از ورود احزاب کمونیست و افراطی به پارلمانها بوده است. به همین دلیل همزمان با کاهش خطر احزاب کمونیست این حد نصاب هم کاهش یافت و امروزه در حد ۵ درصد است، یعنی احزابی که نتوانند ۵ درصد کل آرای معتبر کشور را بدست آورند نمی توانند وارد پارلمان شوند.

نظام انتخاباتی در ترکیه نظام PR یا نمایندگی نسبی است که باعث ظهور احزاب متعدد و البته کوچک و منطقه‌ای در این کشور شده و تشکیل کابینه توسط یک حزب را مشکل‌تر کرده است. در این شیوه آرا بین احزابی که بالاتر از حداقل لازم برای ورود به پارلمان رأی کسب کرده اند تقسیم می شود و آرای احزابی که نتوانسته اند حد نصاب لازم را کسب کنند به ترتیب بین احزابی که بیشترین آرا را کسب کرده اند تقسیم می شود. حد نصاب لازم برای ورود به پارلمان ترکیه کسب حداقل ۱۰ درصد آرا توسط احزاب می باشد و هدف از این امر جلوگیری از ورود احزاب کردی و افراطی چپ به پارلمان بعد از کودتای ۱۹۸۰ و تغییر قانون اساسی ترکیه بود. امروزه با وجود کاهش خطر احزاب افراطی چپ، احزاب کردی همچنان قدرت دارند و لذا تمایلی به کاهش حد نصاب در میان احزاب سکولار و حتی اسلام‌گرا وجود ندارد. احزاب کردی برای حل این مشکل معمولاً از ورود مستقل افراد به پارلمان حمایت می کنند. زیرا در نظام انتخاباتی ترکیه غیر از احزاب افراد هم می توانند بصورت مستقل در انتخابات شرکت کرده و وارد پارلمان شوند، طبیعی است افراد سرشناس و مشهورتر شانس بیشتری برای انتخاب شدن به صورت مستقل دارند.

تفاوت اصلی میان انتخابات عمومی یا پارلمانی و انتخابات محلی یا شورا شهرداریها حذف حد نصاب ۱۰ درصدی در انتخابات محلی می باشد و همین باعث می شود انتخابات محلی بیشتر از انتخابات پارلمانی نشان دهنده گرایشهای سیاسی موجود در جامعه و توزیع متناسب تر آرای مردم باشد، دیگر تفاوت دو انتخابات در این است که در نوع محلی، احزاب برای شهرداری شهرها افراد را معرفی می کنند و خود شوراهای شهرداریها را انتخاب نمی کنند. ضمن اینکه در انتخابات محلی هم افراد می توانند بصورت مستقل وارد انتخابات شده، رقابت کرده و پیروز شوند و به عنوان شهردار یا عضو شورای شهر برگزیده شوند. اسامی اعضای شورای شهر در برگه های انتخاباتی ذکر نمی شود و در انتخابات شوراهای مردم به احزاب و نه اسامی رأی می دهند. با این حال احزاب در تبلیغات انتخاباتی اسامی پیشنهادی خود برای شورای شهر را می آورند.

انتخابات محلی در ترکیه از نظر اجرایی و تعداد انتخابهایی که صورت می گیرد به مراتب پیچیده تر از انتخابات پارلمانی می باشد، مخصوصاً برای افراد خارجی که با تقسیم بندهای خاص اداری و حکومتی در ترکیه آشنایی چندانی ندارند. ترکیه در تقسیمات کشوری به کلان شهرها (یا بویوک شهر) شهرهای متوسط (ایل) شهر کوچک (ایلچه)، شهر خیلی کوچک (بلده)، روستا (کوی) تقسیم می شود. با این که این کشور به ۸۱ استان یا ولایت از نظر جغرافیایی تقسیم شده اما همه مراکز استانها کلان شهر محسوب نمی شوند. در کنار انتخاب شهردار و شورای شهر در کلان شهرها و شهرهای متوسط، بسته به اینکه افراد در کجا زندگی کنند انتخاب های دیگر هم انجام می دهند. بعنوان مثال کسی که در منطقه بشیکتاش استانبول زندگی می کند در انتخابات محلی شش برگه رأی را در شش صندوق رأی گیری می اندازد که عبارتند از برگه های مربوط به:

(۱) انتخابات شهردار کلان شهر استانبول؛

(۲) انتخابات شورای ولایتی یا استان استانبول؛

(۳) انتخابات شهردار منطقه بشیکتاش؛

(۴) انتخابات شورای شهر منطقه بشیکتاش؛

۵) انتخاب اعضای شورای محله‌ای که فرد در منطقه بشیکتاش ساکن است؛

۶) انتخاب مختار محله‌ای که فرد در آن زندگی می‌کند.

همه افراد ساکن استانبول در کنار انتخاب شهردار و شورای شهر محله و مختار محله، شهردار و شورای شهر استانبول را هم انتخاب می‌کنند با این تفاوت که در روستاهای استانبول که تابع یک شهر کوچک یا ایلچه هستند افراد ساکن روستا، شهردار شهر کوچکی را که به آن وابسته هستند انتخاب نمی‌کنند چون اداره امور روستاها با اداره جنگلبانی است. در روستاها مختار روستا مشابه شهردار است، هر چند اختیارات و امکانات او بسیار محدود است. از آنجا که درآمد شهرداریها در کلان شهرهایی چون آنکارا و استانبول زیاد است، لذا انتخابات شهرداریها در این دو شهر اهمیت ویژه‌ای دارد و احزاب می‌کوشند برترین چهره‌های خود را برای نامزدی شهرداری این دو شهر برگزینند. طی چند سال گذشته و در اثر اصلاحات سیاسی و قانونی صورت گرفته در راستای پیوستن به اتحادیه اروپا، اختیارات شهردارها و شوراها بیشتر از گذشته شده و از همین رو رقابتهای انتخاباتی در این مورد نیز جدی تر شده است. این در حالی است که در گذشته والی (استاندار) یا قایم مقام (فرماندار) که از سوی وزارت کشور برگزیده می‌شوند اختیارات بیشتری داشتند. امروزه آنها نمی‌توانند به راحتی اعضای شورای شهر و حتی مختارهای محله را برکنار کنند. در مناطق کمتر توسعه یافته ترکیه در شرق این کشور انتخابات مختارهای محله نیز بدلیل رقابتهای قبیله‌ای و عشیره‌ای مهم است و گاه درگیریهایی روی می‌دهد که حتی به کشته شدن افراد منجر می‌شود و در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ نیز چنین شد. اما در استانهایی مثل استانبول مختارها در روستاها قدرت چندانی ندارند و گاه یک فرد چندین دوره انتخاب می‌شود بی‌آنکه نامزد رقیبی داشته باشد، وظیفه مختارها ارایه برگه تأییده سکونت در یک محله یا روستا جهت ثبت نام کودکان در مدرسه یا گرفتن شناسنامه و نظیر اینها است و حقوق آنها به حدی کم است که مختار بودن به هیچ وجه شغل محسوب نمی‌شود.

در میان انتخابهای مختلفی که از آنها نام بردیم، انتخابات شوراهای شهرها و استانها اهمیت ویژه‌ای دارد و به همین دلیل اصلی‌ترین معیار سنجش موقعیت یک حزب محسوب

می شود. درصد اعلام شده هم معمولاً مربوط است به میزان آرای احزاب در شوراها، به عنوان مثال در انتخابات شوراهای شهری و استانی مارس ۲۰۰۹، مجموع آرای حزب حاکم AKP اندکی کمتر از مجموع آرای دو حزب اپوزیسیون بعدی یعنی حزب CHP و حزب حرکت ملی (MHP) بود اما از نظر تعداد شهرداران انتخاب شده مجموع شهرداران انتخاب شده از حزب AKP از مجموع افرادی که دو حزب مزبور توانسته اند به عنوان شهردار راهی بلدیة (یا شهرداری) کنند بیشتر است. یعنی حزب AKP توانست ۵۱ درصد آرای مربوط به شهرداران را به خود اختصاص دهد. در این میان انتخابات مختارها و شورای مختارها کمترین اهمیت را دارد و معمولاً در تجزیه و تحلیل ها خیلی بدانها ارجاع داده نمی شود زیرا انتخاب مختارها معمولاً تابع گرایشهای سیاسی و حزبی نیست.

نظارت بر انتخابات برعهده کمیسیون عالی انتخابات یا YSK^(۱) است که مقر اصلی آن در آنکارا می باشد. رئیس این کمیسیون توسط پارلمان انتخاب شده و از سوی رئیس جمهور مورد تأیید قرار می گیرد و بودجه آن نیز از بودجه کل کشور پرداخت می شود. کار ثبت نام و ارسال مدارک به رأی دهندگان و تعیین شعبه اخذ رأی توسط این کمیسیون صورت می گیرد و در اجرای انتخابات وزارت کشور از دانشجویان و معلمان بهره می گیرد. رأی دادن در ترکیه براساس قانون اساسی کشور اجباری بوده و رأی ندادن مشمول جریمه نقدی می باشد، اما این جریمه تاکنون از کسی گرفته نشده و لذا برخی ها ترجیح می دهند رأی ندهند. نامزدها و احزاب می توانند از تصمیم های YSK به دادگاهها شکایت کنند، اما دادگاه قانون اساسی دخالتی در مسایل انتخاباتی ندارد. مثل بسیاری از کشورها احزاب اپوزیسیون کمیسیون عالی انتخابات را به جانبداری از دولت متهم می کنند. در انتخابات اخیر کمیسیون شرط احراز هویت برای رأی دادن را به همراه داشتن شماره هویت ملی اعلام کرد که باعث می شد حدود ۳/۵ میلیون نفر نتوانند رأی دهند. با شکایت احزاب این شرط لغو و قرار شد افراد بتوانند با هر نوع کارتی که شماره ملی داشته باشد رأی بدهند و افرادی که شماره هویت ملی ندارند به اداره نفوس یا سرشماری مراجعه کرده شماره خود را برای رأی دادن دریافت کنند.^۳

1. Yuksek Secim Kurulu

در روستاها ژاندارمری و در شهرها پلیس مسئولیت تأمین امنیت صندوق های رأی را بر عهده دارد، اما در زمان رأی گیری پلیس حق ورود به ساختمان رأی گیری را ندارد. در انتخابات مارس ۲۰۰۹ شهردار ۱۶ کلان شهر، ۵۱ شهر، ۸۹۲ شهر کوچک، ۱۹۷۴ بلده و ۵۲۷۶۵ مختار محله و روستا (کوی) برگزیده شدند.^۴ در روز رأی گیری اسامی افرادی که در یک شعبه رأی می دهند، روی برگه های مشخص نوشته و بر سر در شعب اخذ رأی می شود و افراد در روز رأی گیری حق رأی دادن در شعبه هایی که ثبت نام نکرده اند را ندارند. در برگه های رأی نشان احزاب یا اسم افراد نوشته می شود و افراد از مهر آری برای انتخاب یک حزب معین استفاده می کنند یا اسم یک فرد را بر می گزینند و چیزی روی برگه های رأی نوشته نمی شود. براساس قانون انتخابات نتایج شعبه بعد از شمارش آرا در آن نصب می شود تا به اطلاع عموم برسد. نتایج غیررسمی بعد از پایان زمان رأی گیری به تدریج توسط رسانه ها اعلام می شود و نتایج رسمی نیز بعد از اعلام وصول شکایتها توسط کمیسیون عالی انتخابات تأیید می شود. در سالهای اخیر رسانه های جمعی و مخصوصاً شبکه های خبری ترکیه به تقلید از شبکه های خبری آمریکایی از مدل ها و برنامه های نرم افزاری پیش بینی کننده نتایج کلی بهره می گیرند که مخاطبان زیادی را جذب می کند.

دلایل ریزش آرای حزب عدالت و توسعه در انتخابات شوراها (مارس ۲۰۰۹)

اشاره کردیم در انتخابات شوراها شهرهای بزرگ و متوسط و کوچک در سال ۲۰۰۹ حزب حاکم عدالت و توسعه با ۸ درصد ریزش آراء مواجه شد. درباره علت این امر به دلایل مختلفی اشاره کرده اند که در ادامه مورد بررسی قرار می دهیم.

پدیده افول محبوبیت حزب در قدرت

یک پدیده نسبتاً رایج در اکثر کشورهای دنیا ریزش نسبی آرای حزب یا گروه حاکم است. وقتی حزبی قدرت را در دست می گیرد انتظارات از آن بالاست و این امیدواری وجود دارد که بتواند به بخشی از مطالبات مردم پاسخ بدهد. در مورد حزب عدالت و توسعه نیز چنین

بود. برخی حامیان اسلام‌گرای این حزب امیدوار بودند این حزب بتواند موضوعات جنجالی مثل ممنوعیت حجاب در دانشگاهها و ادارات دولتی، ایجاد محدودیت برای گروههای مذهبی و قومی و مسایلی نظیر اینها را حل کند. اما مقاومت شدید سکولارها در برابر حزب AKP از یک طرف و نرم‌تر شدن مواضع این حزب در قبال برخی موضوعات جنجالی از طرف دیگر باعث نارضایتی برخی حامیان حزب عدالت و توسعه شد. کمتر شدن اختلافات بنیادی میان عدالت و توسعه با برخی احزاب راست و چپ سکولار بواسطه تغییر مواضع این حزب و تعهد آن به اصول سکولاریسم، برخی حامیان احزاب اپوزیسیون را که قبلاً به حزب عدالت و توسعه رأی داده بودند، به این نتیجه رسانید مرز روشن و شفافیتی میان مواضع اصلی حزب حاکم و سایر احزاب اپوزیسیون وجود ندارد. طرح ادعاینامه نزدیک به ۲۰۰۰ صفحه‌ای ارگانه کن^۵ پیش از انتخابات محلی نیز برخی حامیان احزاب سکولار را که به حزب AKP رأی داده بودند به شدت نگران کرد، مخصوصاً اینکه حزب عدالت و توسعه نتوانست اتهام روشن و قابل اثبات را مطرح کند. گسترده بودن دستگیریها و شاهدان فراخوانده شده به دادگاه از طیف‌های مختلف از دانشگاهی، ارتشی و روزنامه‌نگار گرفته تا کارمندان دولت و حتی قضات این نگرانی را در جامعه ترکیه ایجاد کرد که حزب عدالت و توسعه بیشتر از آنکه بدنبال برخورد واقع بینانه با دولت در سایه یا به تعبیر ترکیه‌ای دولت عمیق^(۱) باشد، درصدد ضربه زدن به احزاب رقیب خود می‌باشد.

استراتژی انتخاباتی حزب عدالت و توسعه

هر چند حزب عدالت و توسعه اولین حزبی است که بعد از سال ۱۹۸۴ در دو انتخابات محلی و پشت سرهم برنده می‌شود، اما در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ برخی اشتباهات در مبارزات انتخاباتی انجام داد که باعث افت آرای آن شد. اولین اشتباه این بود که اردوغان نخست‌وزیر ترکیه و رئیس حزب AKP، انتخابات محلی را مثل انتخابات پارلمانی و رقابتهای آن اداره می‌کرد، به این معنی که خود برای جمع‌آوری آرا به مناطق و شهرهای مختلف رفته و

1. Derin Devlet

سخنرانی می کرد و در نتیجه این امکان را برای نامزدهای حزب خود فراهم نمی کرد که در گردهمایی ها و تجمعات انتخاباتی گسترده حضور کافی داشته و بتوانند برنامه های خود را به اطلاع مردم محلی برسانند. این شیوه تبلیغات بیشتر در شهرهای بزرگ جواب می دهد حال آنکه در شهرهای کوچک گفتگوی رودرو با مردم محلی، رسیدگی آنها گفتگو در مورد پروژه های محلی در حال انجام و مسایلی نظیر اینها بهتر جواب می دهد. لذا اتفاقی نیست که حزب عدالت و توسعه توانست در ۱۰ کلان شهر از ۱۶ کلان شهر ترکیه انتخابات شهرداریها را از آن خود کند ولی در شهرها و شهرهای کوچکتر مخصوصاً در استانهای شرقی و جنوب شرقی و غربی و جنوب غربی نتوانست بهمین نسب موفقیت بدست آورد. جدول پیوست نشان می دهد با وجود اینکه حزب AKP توانست در انتخابات اخیر در ۱۰ کلان شهر برنده شود، این حزب نسبت به انتخابات محلی ۲۰۰۴، سیزده شهرداری را در کلان شهرها و مراکز استان و ۲۳ شهرداری را در شهرهای کوچکتر (ایلچه و بلده) از دست داده به عبارت دیگر استراتژی انتخاباتی حزب AKP بیشتر برای کلان شهرها جذابیت داشته که در آن مردم به مسایل ملی و کلان علاقه مندی بیشتری نسبت به شهرهای کوچکتر دارند. این در حالی است که رقبای حزب عدالت و توسعه یعنی احزاب CHP، MHP، DTP، SP، DSP همگی توانسته اند در قیاس با سال ۲۰۰۴، کرسی های بیشتری را در شهرداری شهرهای کوچکتر از آن خود کنند. تکیه بر قدرت رهبری و کاریزمای شخصی اردوغان و عدم توجه کافی به نامزدهای محلی در انتخابات ۲۰۰۹ نتوانست به حزب عدالت و توسعه کمک چندانی بکند.

دومین اشتباه حزب عدالت و توسعه کنار گذاشتن برخی چهره های محلی محبوب بخاطر مسایل حزبی و داخلی بود، در حالی که رهبران احزاب می دانستند مردم به این افراد و نه حزب آنها رأی می دهند. در آنتالیا حزب AKP به این دلیل انتخابات شهرداری را باخت که شهردار این شهر رئیس دانشگاه و یک چهره مردمی بود، ولی زمانی که AKP او را نامزد نکرد به حزب دیگری پیوست و توانست آرای مردم را بدست آورد. در استانهای کردنشین نیز برخی نامزدهای AKP از محبوبیت قابل توجهی برخوردار نبودند و در گذشته باعث بروز برخی مشکلات برای کردها شده بودند. در نتیجه در استانهای کردنشین حزب AKP از ده استان

(ولایت) فقط در یک استان برنده شد. دو اشتباه فوق مانع از آن شد حزب AKP بتواند از مزیت حضور خود در تمام مناطق ترکیه بهره برداری لازم را بکند و این در حالی بود که احزاب رقیب با وجود سراسری نبودن توانستند در مناطقی که محبوبیت و مقبولیت داشتند رقابت شدیدی را با حزب AKP ترتیب داده و به موفقیت قابل توجهی در قیاس با سال ۲۰۰۴ دست یابند.^۶

سومین اشتباه حزب AKP ایجاد تنش با نمایندگان کرد پارلمان ترکیه و وقت ملاقات ندادن به آنها بود که باعث شد تصویر مثبتی که از این حزب بواسطه افتتاح کانال کردی TRT6 ایجاد شده بود مخدوش شود. جالب توجه است که احزاب سکولار و در رأس آنها حزب CHP و MHP مواضع افراطی و غیردموکراتیک نسبت به احزاب کردی داشته و حتی در پارلمان با نمایندگان کرد دست نمی دهند، بگذریم از اینکه بندرت به مناطق کردنشین هم سفر می کنند. در مقابل حزب AKP تا حدی این فضا را تغییر داده که باعث شد نمایندگان و نخبگان کرد نسبت به این حزب نظر مثبتی داشته باشند. اما اشتباه AKP این بود که می خواست استراتژی خود در مناطق کردنشین را بدون در نظر گرفتن نفوذ و قدرت حزب کردی DTP پیش ببرد و لذا بدون توجه به این امر وارد چالش و درگیری لفظی با این حزب شد که پیامد آن ناتوانی در شکست دادن این حزب در استانهای کردنشین شرقی و جنوب شرقی بود که حزب عدالت و توسعه امید زیادی به پیروزی در این استانها داشت. استراتژی اردوغان این بود که با تکیه بر خدمات دولت در مناطق کردنشین و آبادانی های صودت گرفته در آنها و سکوت نسبت به موضع حزب خود در قبال مسأله کردی، آرای استانهای کردنشین را بدست آورد، اما این استراتژی به دلیل بی توجهی به مقوله با اهمیتی چون هویت موفق نشد. اشتباه اردوغان و مشاوران او این بود که توجه چندانی به تقویت هویت خواهی کردی در استانهای شرقی و جنوب شرقی نداشتند.^۷ با این حال نباید از این واقعیت هم غافل شد که معرفی کمال کیلیچ دار اوغلو به عنوان نامزد شهرداری استانبول باعث شد حزب AKP انرژی زیادی را صرف شکست دادن وی و پیروزی مجدد قدیر توپباش در این شهر کند. کیلیچ دار به عنوان پدیده انتخابات ۲۰۰۹ ظاهر شد و برخلاف رهبر حزب CHP از محبوبیت مردمی زیادی برخوردار و شانس پیروزی او نیز زیاد بود. حزب AKP با توجه به این امر حساب ویژه ای روی

پیروزی در انتخابات شهرداری استانبول باز کرد و انرژی زیادی صرف این کار نمود. در کلان شهر آنکارا نیز وضعیتی مشابه اما با شدت کمتر حاکم شد. درگیری لفظی شدید شهردار آنکارا با دو خبرنگار بسیار معروف ترکیه یعنی اوغور دوندار و محمد علی بیراند در مناظره های تلویزیونی باعث شد رقابت سختی میان حزب CHP و AKP در آنکارا بوجود آید تا حدی که به گفته نیوزویک ترکی، در روزهای آخر اردوغان به داد گوکچک نامزد حزب AKP برای شهرداری آنکارا رسید و خود را در معرض انتقادات شدید نامزد حزب CHP برای شهرداری آنکارا قرار داد که در پیروزی گوکچک نقش موثری داشت.^۱ خلاصه، رقابت شدید حزب AKP با حزب جمهوری خلق (CHP) در دو کلان شهر استانبول و آنکارا انرژی زیاد را از ستاد انتخاباتی حزب عدالت و توسعه گرفت و باعث شد انرژی آنها برای مبارزه در شهرهای کوچکتر و مراکز استانها تا حدی تحلیل برود.

رسانه ها و توزیع اشیای سفید

چند ماه پیش از انتخابات محلی، مقامات دولتی وابسته به حزب عدالت و توسعه شروع به توزیع لوازم خانگی نظیر یخچال، ماشین لباسشویی و نظیر اینها در برخی مناطق محروم ترکیه کردند. در کنار این در زمستان، زغال سنگ رایگان در آنکارا و برخی شهرهای دیگر توزیع شد. این موضوع سوژه ای داغ برای رسانه های حامی احزاب سکولار بود و آنها با انعکاس وسیع این موضوع آن را به منزله رشوه انتخاباتی برای گرفتن آرای مردم فقیر توصیف کردند. سماجت خبرنگاران معروفی چون اوغور دوندار باعث شد بین مقامات حزب AKP و به طور مشخص شخص اردوغان و رسانه های حامی احزاب سکولار درگیری لفظی شدیدی بوجود آمده و در آستانه انتخابات افکار عمومی را تحت تأثیر قرار دهد. البته این امر نافی این واقعیت نیست که رسانه های حامی اپوزیسیون به دنبال بهانه جویی برای حمله به حزب عدالت و توسعه بودند و از هر فرصتی برای بزرگنمایی اختلافات جزئی داخلی در حزب AKP و تناقضهای موجود در سیاستهای آن بهره می گرفتند. باید توجه کرد رسانه های جمعی و خبرنگاران و روزنامه نگاران در ترکیه به مراتب قدرتمندتر از کشورهای همجوار و حتی برخی کشورهای

اروپایی هستند و وجود حدود ۲۰۰ شبکه ماهواره‌ای مختلف در این کشور نیز موید اهمیت رسانه‌های جمعی در این کشور می‌باشد. علویها، جعفریها، سکولارها، اسلام‌گراها، باشگاههای فوتبال و طریقت‌ها شبکه‌های تلویزیونی خاص خود را دارند. اردوغان قدرت رسانه‌های حامی سکولارها را دست کم گرفت و به مبارزه لفظی با آنها روی آورد که باعث کاهش محبوبیت وی و در نتیجه کاهش آرای حزب AKP در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ شد. مجموع عواملی که به آنها اشاره کردیم موجب گردید تا حزب عدالت و توسعه حدود ۸ درصد از آرای خود را در انتخابات شوراهای شهر و استان از دست بدهد و نتواند به یک پیروزی خیره‌کننده دیگر دست یابد. با این حال نباید فراموش کرد حزب عدالت و توسعه توانست با فاصله‌ای قابل توجه از سایر رقبای خود پیروز انتخابات محلی باشد، طوری که اصلی‌ترین رقیب وی یعنی حزب CHP، نتوانست فاصله خود را با AKP به کمتر از ۱۶ درصد برساند. برخی‌ها تصور می‌کردند حزب AKP نیز همانند حزب ANAP در دهه ۱۹۸۰ به یکباره سقوط خواهد کرد، اما این اتفاق نیفتاد. همین‌طور تصور می‌شد بحران مالی جهانی باعث کاهش شدید آرای حزب عدالت و توسعه به خاطر افزایش بیکاری و تعطیلی برخی کارخانه‌ها در شهرهای صنعتی شود، اما چنین نشد. فراموش نکنیم در دهه ۱۹۹۰ کسب ۲۰ درصد آرا توسط احزاب یک موفقیت بزرگ محسوب می‌شد و حال آنکه در انتخابات اخیر حزب حاکم توانست نزدیک ب ۳۹ درصد آرای مردم را از آن خود کند.

مشکلات احزاب اپوزیسیون

تداوم مشکلات درونی و بیرونی احزاب اپوزیسیون و مخصوصاً احزاب سکولار باعث شد تا آنها در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ هم به پیروزی چشمگیری دست نیابند و با فاصله قابل توجهی از حزب پیروز قرار گیرند. در اینجا به اختصار این مشکلات را بررسی می‌کنیم:

سنت اقتدار گرایی درونی احزاب

با اینکه احزاب ترکیه در انتخابات و رقابتهای دموکراتیک حضور دارند، اما ساختار درونی آنها و بطور مشخص شیوه انتخاب دبیرکل یا رئیس حزب همچنان تا حد زیادی غیردموکراتیک است و روسای احزاب معمولاً اجازه ظهور آلترناتیو در داخل حزب را نمی دهند. البته نمی توان منکر این واقعیت شد که در ترکیه افراد و رهبران کاریزما گاه به اندازه خود حزب اهمیت دارند. قدرت گرفتن حزب ANAP در دهه ۱۹۸۰ مدیون رهبری کاریزمای تورگوت اوزال بود و با کنار رفتن او افول تدریجی حزب آغاز شد. حزب رفاه تا حد زیادی به خاطر اربکان رأی آورد و سلیمان دمیرل و سپس تانسو چیلر در موفقیت حزب راه راست نقش کلیدی ایفا کردند. با فوت بولنت اجویت، حزب چپ دموکراتیک (DSP) هم ضعیف شد. این وضعیت موجب ظهور شرایط بغرنج و تا حدی متناقض نما در عملکرد احزاب شده است. از یک طرف تعهد به اصول دموکراتیک ایجاب می کند رهبران حزب در صورت کسب نکردن آرای لازم و شکست در انتخابات از رهبری حزب استعفا دهند، از طرف دیگر کنار کشیدن رهبران کاریزماتیک باعث تضعیف و گاه فروپاشی احزاب می شود. جای تعجب نیست که به محض ظهور افراد کاریزما در ترکیه، این افراد از حزب قبلی استعفا داده حزب جدیدی تشکیل می دهند. کاری که اردوغان در مقابل حزب رفاه و سپس فضیلت انجام داد و با خروج از آنها حزب AKP را بنیان گذاشت حزبی که به اعتقاد خیلی ها موفقیت آن مدیون رهبری کاریزمای اردوغان است.

در شرایط فعلی حزب CHP اصلی ترین رقیب حزب عدالت و توسعه و به تعبیری اپوزیسیون (یا به تعبیر ترک ها مخالفت) می باشد، اما رهبر آن یعنی دنیز بایکال از محبوبیت لازم چه در داخل حزب و چه در میان مردم برخوردار نیست. اهمیت این موضوع از آنجایی ناشی می شود که حزب CHP در ترکیه به حزب آتاتورک معروف است، زیرا توسط او پایه گذاری شده است و بسیاری از مردم به خاطر علاقه به آتاتورک به این حزب علاقه دارند و به آن رأی می دهند و لذا انتظار می رود رهبر آن دارای مقبولیت و محبوبیتی قابل توجه در جامعه باشد. براساس آخرین نظر سنجی انجام شده در ترکیه در ماه جولای ۲۰۰۹ در ۳۱ مرکز

استان از ۱۲۸۲ نفری که به حزب CHP رأی داده بودند، ۳۱/۷ درصد اعلام کردند به دینز بایکال اعتماد ندارند. در همین نظر سنجی ۳۸/۷ درصد از کسانی که به حزب CHP در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ رأی داده بودند گفتند دینز بایکال شایستگی لازم برای رهبری اپوزیسیون را ندارد. اما جالب توجه است که براساس این نظرسنجی سه رهبر بیشترین میزان محبوبیت در ترکیه را دارند که به ترتیب عبارتند از: (۱) رجب طیب اردوغان، (۲) دینز بایکال و (۳) دولت باغچه لی رئیس حزب MHP.^۹ این نتیجه گویای اهمیت رهبران حزبی کاریزما در عملکرد و موفقیت احزاب است. حزب CHP به دلیل سابقه تاریخی خود کمتر از سایر احزاب وابسته رهبری کاریزمای می باشد و به همین دلیل عده ای معتقدند در صورت تغییر رهبر حزب و انتخاب یک رهبر دموکراتیک تر می تواند به صورت جدی حزب AKP را به چالش بکشد. منتقدان بایکال در داخل حزب CHP و از جمله خانم گولسون توکر^(۱) نوه دختری رئیس جمهور سابق، عصمت اینونو و نفر دوم حزب معتقدند حزب جمهوری خلق در دوران رهبری بایکال موفق عمل نکرده و وی در پیروزی اردوغان در سال ۲۰۰۲ به دلیل حمایت از لغو ممنوعیت فعالیت سیاسی وی نقش مهمی ایفا کرده است.^{۱۰} او در این انتقاد تنها نیست. در ۲۸ مارس ۲۰۰۸ دینز بایکال برای دهمین بار به ریاست حزب جمهوری خلق برگزیده شد، زیرا ساختار درونی این حزب به گونه ای است که به منتقدان وی امکان قدرت گرفتن نمی دهد. براساس منشور حزب CHP، شرط نامزدی برای کسب ریاست حزب جمع آوری امضای ۲۰ درصد از کادر اصلی حزب است. هالوک کوچ^(۲) اصلی ترین رقیب بایکال، تنها موفق به جمع آوری ۱۶۸ امضا شد که ۱۰۰ امضا کمتر از ۲۰ درصد لازم بود. از آنجا که براساس منشور حزب، رهبری حزب می تواند عضویت افراد را در کادر اصلی بدون هیچ دلیلی رد کند، لذا منتقدان بایکال نمی توانند به عنوان کادر اصلی برگزیده شوند^{۱۱} و از سال ۱۹۹۴ تاکنون نتوانسته اند وی را شکست دهند. البته در داخل سایر احزاب و حتی حزب AKP نیز روند غیر دموکراتیکی حاکم است و بندرت می توان رهبران احزاب را به چالش کشید.

1. Gulsun Bilgehan Toker
2. Haluk Koc

یکی از دلایل ترمیم کابینه توسط اردوغان بعد از انتخابات محلی ۲۰۰۹، اختلافات شخصی برخی وزرا با او بود، کما اینکه در تعیین نامزدها برای انتخابات مزبور هم چنین اختلافاتی باعث کنار گذاشتن برخی نامزدهای دارای محبوبیت مردمی شد. در انتخابات اخیر منتقدان داخلی رئیس کنونی حزب CHP امیدوار بودند نامزد شهرداری استانبول کیلیچ دار اوغلو^(۱) آترناتیوی برای بایکال باشد، اما عده ای دیگر معتقدند او این اجازه را نخواهد داد. وجود اختلافات داخلی در حزب جمهوری خلق باعث شده این حزب طی هفت سال گذشته قادر به ایجاد چالشی جدی برای حزب حاکم نباشد. در مورد سایر احزاب سکولار هم کم و بیش چنین وضعیتی حاکم است.

منطقه ای بودن احزاب

اکثریت احزاب ترکیه گرایشهای منطقه ای و محلی دارند و طی یک دهه گذشته حزب عدالت و توسعه تنها حزب ملی فراگیر در ترکیه بوده است. احزاب سکولاری چون CHP و MHP اغلب در مناطق مرفه غربی که گرایشهای سکولاریستی و غرب گرایانه قوی تر است، فعالیت می کنند و حضور چندانی در مناطق آناتولی مرکزی و شرق ترکیه ندارند. حزب BBP که رهبر آن چند روز پیش از انتخابات محلی ۲۰۰۹ بر اثر سقوط هلی کوپتر فوت کرد، تنها در استان سیواس محبوبیت بالایی دارد و به یک تعبیر حزبی استانی است. پایگاه حزب چپ دموکراتیک یا DSP دو استان اردو و اسکی شهر^(۲) و پایگاه سنتی احزاب کردی مناطق شرق و جنوب شرقی ترکیه می باشد. احزاب منطقه ای و استانی گاهی در انتخابات محلی در برخی استانها اصلاً نامزد معرفی نمی کنند. احزاب سکولار بزرگتر نظیر MHP نیز به دلیل اصرار بر سیاستهای کمالیستی و داشتن نوعی جهت گیری قومی ترکی، از حضور در مناطق کردنشین اجتناب کرده و برخی افراطیون این امر را باعث تشدید مسأله کردها می دانند. اقلیتی در داخل کادر رهبری این احزاب و مخصوصاً حزب ملی گرای MHP، عقاید افراطی قومی داشته

1. Kilicdaroglu
2. Eskisehir

و هرگونه حرکت سازنده و آبادانی در مناطق کردنشین را گامی بسوی قدرتمندتر شدن کردها می‌داند و در همین چارچوب علاقه‌ای به فعالیت حزبی در مناطق کردنشن ندارند، گو اینکه کردها هم علاقه چندانی به این حزب ندارند. در انتخابات محلی ۲۰۰۹ از ۸۱ استان ترکیه، حزب عدالت و توسعه توانست آرای بیشتر از ۴۰ استان را از آن خود کند و معنای این حرف آن است که این حزب تنها حزب سراسری و ملی در ترکیه است. حزب AKP تلاش می‌کند در ورای شکاف توسعه یافتگی / عقب ماندگی میان شرق و غرب ترکیه، شکاف مذهبی / سکولار میان آناتولی مرکزی و غربی، شکاف قومی میان شرق و جنوب شرقی با آناتولی مرکزی و غربی و شکاف میان علوی‌ها و سنی‌ها عمل کند، این در حالی است که احزاب کوچکتر و منطقه‌ای می‌کوشند از این شکافها بهره‌برداری کنند. این احزاب نگران آن هستند در صورت تمرکز بر مسایل کلان و ملی حمایت‌های محلی را از دست بدهند. بگذریم از اینکه تعدادی از آنها توان مالی تبدیل شدن به یک حزب ملی را ندارند. وضعیت احزاب در ترکیه در اصل بازتاب از شکافهای سیاسی - جامعه‌شناختی موجود در این کشور است.

تغییر گرایش حزب عدالت و توسعه

شروع فعالیت‌های حزب عدالت و توسعه از پیرامون بود که در مطالعات مربوط به نظام سیاسی ترکیه معنای خاصی دارد. شریف ماردین در صورت بندی سیاست در ترکیه اشاره می‌کند بخاطر پروژه مدرنیزاسیون کمالیستی، سیاست به دو حوزه تقسیم شده است، حوزه مرکز متشکل از بوروکراتها و نظامیان به عنوان حافظان اصلی نظام لائیک و حوزه پیرامون که در آن احزاب اسلام‌گراها و سایر گروههای منتقد برای بدست آوردن قدرت از طریق انتخابات تلاش می‌کنند. بین این دو حوزه همواره رقابت مستمری برای کسب قدرت وجود داشته است.^{۱۲} در حالی که قشرهای تحصیل کرده و مدرن و طرفدار غرب میل به حمایت از احزاب مرکز‌گرای الیستی دارند، گروههای اجتماعی حاشیه‌نشین شده معمولاً از احزاب پیرامونی حمایت می‌کنند. حزب رفاه، فضیلت، AKP و حزب DTP را می‌توان از جمله احزاب پیرامونی تلقی کرده و در انتخابات پارلمانی ۲۰۰۲ حزب عدالت و توسعه توانست با بسیج نیروهای

پیرامونی انتخابات را ببرد. اما طی چند سال گذشته حزب AKP تا حد قابل توجهی از سیاستها و شعارهای جذاب برای حاشیه فاصله گرفته و برنامه‌هایی معطوف به اقشار تحصیل کرده و غرب‌گرا ارایه کرده است. در سالهای اخیر حمایت این حزب از احترام به حقوق بشر و آزادی بیان در ترکیه و انتقاد از حزب سکولار بخاطر عدم رعایت اصول دموکراسی باعث شده است مرز سنتی موجود میان احزاب مرکز و پیرامون تا حدی بهم بریزد. بگونه‌ای که امروز حتی در محلات مرفه نشین استانبول که زمانی نگران اسلامی شدن جامعه ترکیه بودند، طرفداران حزب عدالت و توسعه کم نیستند. حتی عده‌ای از دانشگاهیان، چپ‌گرایان و فعالان حقوق بشر، حزب AKP را در مقام دفاع از دموکراسی و پای بندی به آن صادق‌تر از احزاب سکولار می‌دانند.

ممکن است این حرکت حزب AKP در آینده باعث ریزش آرای آن در حاشیه شود، اما پیامد کنونی آن کدر شدن مرزهای سنتی میان احزاب ترکیه است. مواضع این حزب در مورد پیوستن به اتحادیه اروپا، تغییر قانون اساسی ترکیه و لزوم احترام به حقوق بشر و اقلیتها و مواردی نظیر این، احزاب سکولار را که یک دهه قبل خود را پرچمدار دموکراتیزاسیون در ترکیه می‌دانستند در موضع دفاعی قرار داده است. طنز داستان در اینجا است که یک حزب دارای گرایشهای اسلامی برخاسته از حاشیه به موتور محرکه اصلی پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا و تحقق آرمان آتاتورک تبدیل شده است، چیزی که تصور آن در سه دهه پیش بسیار دشوار بود. این ویژگی به اضافه کارآمدی حزب AKP در حفظ ثبات اقتصادی در ترکیه بعد از بحران ویرانگر سال ۲۰۰۰ در زمان نخست‌وزیری اجویت باعث شده است بخش قابل توجهی از آرای شناور که بنا بر برخی تخمین‌ها بیشتر از پنجاه درصد آرا را شامل می‌شود، به سمت حزب عدالت و توسعه و نه احزاب سکولار سرازیر شود. بسیاری از اهدافی که احزاب سکولار طی چند دهه گذشته از تحقق آن ناتوان بوده‌اند (مثل نزدیک تر شدن به اتحادیه اروپا و تسهیل مسیر پیوستن ترکیه به آن، ایجاد یک ثبات اقتصادی و حفظ ارزش پول ملی ترکیه، ایجاد ثبات نسبی سیاسی، احترام به حقوق بشر، حقوق اقلیت‌های دینی و قومی و از بین بردن شبکه‌های مافیایی فساد و قدرت) در دوران حکومت حزب AKP تا حدی محقق شده طوری که امروزه

می توان گفت احتمال معکوس شدن جریان دموکراتیزاسیون در ترکیه بواسطه دخالت ارتش تا حد قابل توجهی کمتر شده است.

تحلیل منطقه ای نتیجه انتخابات محلی

مرکز آمار ترکیه این کشور را از نظر جغرافیایی به ۱۲ منطقه تقسیم کرده است. نتایج انتخابات در این ۱۲ منطقه در جدول ۲ دیده می شود. براساس این جدول حزب عدالت و توسعه در همه مناطق به جز منطقه مرمه غربی بیشترین درصد آرا را در انتخابات شوراهای شهری و استانی از آن خود کرده است. در این منطقه آرای AKP، ۷ درصد کمتر از کل آرای آن در سطح ملی است. در این منطقه که شامل استانهای (Balıkesir) بالی کسیر، چاناک قلعه، تکیر داغ، ادیرنه و کیرکلارالی (Kırklareli) می باشد، حزب CHP با ۳۲/۹ درصد بیشترین آرا را از آن خود کرده است. این منطقه جزو مناطق مرفه غرب ترکیه بوده و گرایشهای غربی سکولار در آن قوی می باشد و بخشی از مراکز وسیع توریستی این کشور نیز در این منطقه واقع شده است. سه استان کیرکلارالی، ادیرنه و تکیر داغ از نظر جغرافیایی در قسمت اروپایی ترکیه واقع شده اند. بیشترین حمایت از احزاب کوچکتری که اسامی آنها در جدول نیامده در این منطقه صورت گرفته است (۰/۰۹). حزب چپ دموکراتیک بعد از منطقه شرق دریای سیاه بیشترین آرا را در این منطقه بدست آورده است. اما جالب توجه است که حتی در این منطقه دارای گرایشهای اروپایی و مدرن، احزاب راست یعنی AKP، MHP، حزب سعادت (SP) و BBP در مجموع ۵۱ درصد آرا را از آن خود کرده اند.^{۱۳}

در دو منطقه اژه و مدیترانه حزب عدالت و توسعه حدود ۳۳ درصد آرا را بدست آورده است که باز هم از آرای متوسط آن در سطح کشور پایین تر است. با این حال در هر دو منطقه بیشترین آرا به حزب AKP اختصاص یافته و حزب CHP اندکی بعد از AKP قرار گرفته است. CHP بعد از استانبول بیشترین آرای خود را در این دو منطقه بدست آورده است. حزب MHP با کسب ۲۵ درصد آرا بیشترین حمایت را از رای دهندگان منطقه مدیترانه شامل استانهای آدانا، هرسین، هاتای (اسکندرون به ادعای سوریه) قهرمان ماراش، عثمانیه، آنتالیا، اسپارتا و

بردور دریافت کرده است. در کنار مدیترانه، پایگاه سنتی حزب MHP قرار دارد. بیشترین حمایت از AKP در منطقه آناتولی مرکزی با ۴۵ درصد آرا بوده که بالاتر از متوسط آرای این حزب در کل کشور می باشد. اصولاً خاستگاه سیاسی و اقتصادی حزب AKP منطقه آناتولی مرکزی است که تجار و صنعتگران دارای گرایشهای اسلامی در آن فعال اند و به بیرهای آناتولی معروف شده اند و معتقد به رعایت اصول اسلامی در سرمایه گذاری و تجارت می باشند و از این رو به صاحبان سرمایه سبز نیز شهره شده اند. این منطقه بصورت سنتی دارای گرایشهای محافظه کارانه و اسلامی می باشد. جالب توجه است که حزب BBP با گرایشهای اسلامی - ناسیونالیستی نیز بیشترین آرای خود را در این منطقه بدست آورده است. آرای CHP در این منطقه ۱۱/۵ درصد است که نصف متوسط آرای کشوری آن است. در شرق و غرب منطقه دریای سیاه نیز آرای AKP از متوسط کشوری بالاتر می باشد. با این حال در قیاس با انتخابات پارلمانی ۲۰۰۷، آرای AKP در این مناطق کمتر شده هر چند نسبت به انتخابات محلی ۲۰۰۴ تغییر چندانی نکرده است. در دو منطقه شرق و جنوب شرقی آناتولی مرکزی حزب کردی DTP بیشترین آرا را کسب کرده هر چند عقب تر از AKP است.

ترکیب منطقه ای آرا نشان می دهد احزاب CHP، DTP و MHP بیشتر از حزب AKP از متغیرهای منطقه ای تأثیر پذیرفته اند که گویای حرکت AKP به سمت استراتژیهای ملی در انتخابات (محلی) است.^{۱۴} نوسان در آرای AKP در قیاس با احزاب رقیب چندان چشمگیر نیست و این نشان می دهد با وجود افت میزان آرای این حزب محبوبیت مردمی آن هم چنان در قیاس با سایر احزاب زیاد است، ضمن این که نباید فراموش کرد در انتخابات محلی، گرایشهای غیرسیاسی غیرحزبی قوی تر از انتخابات پارلمانی است. نتیجه آنکه نمی توان از قطعی بودن افول قابل توجه آرای AKP در انتخابات پارلمانی بعدی سخن گفت. اگر AKP به سندروم ANAP در دهه ۱۹۸۰ دچار نشود، همچنان اصلی ترین و قوی ترین حزب در ترکیه خواهد بود.

نتیجه گیری

تجزیه و تحلیل آرای مردم در انتخابات محلی ۲۰ مارس ۲۰۰۹ چند تحول عمده را نشان می دهد که در شناخت تحولات آینده سیاسی در ترکیه بسیار حایز اهمیت است. اولین نکته آن است که احتمال افزایش آرای عدالت و توسعه در انتخابات بعدی زیاد نیست، زیرا این حزب برای دومین بار با ریزش آرا مواجه شده است. احتمال اینکه AKP بتواند در انتخابات پارلمانی بعد آرای خود را افزایش دهد کم است. نتیجه آنکه دوران افول حزب AKP آغاز شده است. روندی که در ترکیه امری رایج می باشد. منظور از این افول، تبدیل شدن AKP به حزبی همانند سایر احزاب است که نمی تواند به تنهایی کابینه تشکیل دهد. با این حال در مورد سرعت این افول نمی توان چندان با قاطعیت سخن گفت؛ ممکن است در انتخابات پارلمانی بعدی AKP قادر به تشکیل کابینه تک حزبی باشد، اما به احتمال زیاد آرای آن کمتر از ۳۸ درصد خواهد بود مگر آنکه اتفاق خاصی رخ دهد.

عدم موفقیت چشمگیر حزب AKP در مناطق کردنشین از یک طرف ناشی از نارضایتی کردها از عملیات نظامی ارتش ترکیه علیه P.K.K در استانهای کردنشین و از طرف دیگر ناشی از تقویت گرایشهای هویتی کردی در این مناطق می باشد که می تواند دلایل مختلفی داشته باشد. هر چند AKP همچنان در کنار DTP اصلی ترین حزب حاضر و فعال در استانهای کردنشین است، خیزش و تقویت ناسیونالیسم کردی باعث تضعیف جایگاه حزب AKP در استانهای شرقی و جنوب شرقی آناتولی خواهد شد. اقبال به حزب ملی گرای MHP بدلیل کنار گذاشتن برخی سیاستهای افراطی ناسیونالیستی یا پان ترکیستی در حال افزایش است. ضمن اینکه خیزش ناسیونالیسم کردی و نپیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا در سالهای آینده توجه به MHP را می تواند افزایش دهد و این زنگ خطری بزرگ برای AKP است. در مقابل ریزش ۸ درصدی آرای AKP، آرای MHP حدود ۶ درصد افزایش داشته است. موقعیت حزب چپ جمهوری خلق (CHP) نیز مانند MHP در حال تقویت شدن است و در صورت تغییر رهبر این حزب و اتخاذ مواضع دموکراتیک تر در قبال عدم مداخله ارتش در سیاست، مسأله کردها و حقوق اقلیتها، احتمال نزدیک تر شدن آرای CHP به AKP در آینده بسیار جدی است. با

توجه به سلطه بایکال بر حزب CHP، احتمال تحقق این امر در انتخابات پارلمانی بعدی چندان زیاد نیست. عدم حضور جدی CHP در مناطق کردنشین و حتی آناتولی مرکزی مانعی جدی در برابر تبدیل شدن آن به یک حزب فراگیر و ملی است. در مقایسه با MHP، حزب CHP حضور ضعیفی در استانهای شرق دریای سیاه و آناتولی به عنوان پایگاههای قوی AKP دارد و این در حالیست که MHP هم در این استانها و هم در استانهای توسعه یافته غربی حضور قابل توجهی دارد. معنای این حرف آن است که در صورت ریزش آرای AKP در آینده، MHP سهم بیشتری از این ریزش خواهد برد تا CHP و تشدید آثار بحران اقتصادی در ترکیه می تواند به تسریع این شرایط و کاهش محبوبیت AKP کمک کند. البته نباید فراموش کرد به دلیل عدم توازن در توسعه، همه مناطق جغرافیایی از آثار بحران اقتصادی یکسان متأثر نخواهند شد. با توجه به اینکه صنایع بزرگ در غرب ترکیه و صنایع متوسط و کوچک در آناتولی مرکزی واقع شده اند، غرب ترکیه بیشتر از مرکز آن و مرکز این کشور بیشتر از شرق آن که پیشه اصلی مردم در آنجا کشاورزی می باشد، از بحران اقتصادی متأثر خواهند شد. به تعبیری ریزش آرای AKP بر اثر تشدید بحران اقتصادی در مناطق مختلف یکسان نخواهد بود.^{۱۵}

با وجود گذشت بیشتر از هشتاد سال از تأسیس جمهوری ترکیه و آغاز پروژه مدرنیزاسیون، سیاست در ترکیه برخلاف بسیاری از جوامع اروپایی مردانه است و زنان نقش مؤثری در آن ندارند. انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹ هم این الگو را تغییر نداد و تعداد محدودی از زنان در قیاس با کل نامزدها توانستند پست شهرداری و شورای شهر و استان را از آن خود کنند که خود نشان دهنده ضعف در پروژه کمالیستی مدرنیزاسیون است. هیچ یک از احزاب اصلی برنامه ای جدی برای افزایش حضور زنان در کادر اصلی و رهبری خود ندارد و خشونت نهفته در رقابتهای سیاسی ترکیه مانع حضور زنان در این رقابتهای می شود، گو اینکه آثار روانی اجتماعی ممنوعیت حجاب در مراکز دولتی هم بی تأثیر نیست. ترکیه طی هفت سال گذشته از یک ثبات نسبی سیاسی و اقتصادی بهره مند بوده، اما تجزیه و تحلیل نتایج انتخابات نشان می دهد احتمال بی ثباتی سیاسی در این کشور در آینده منتفی نیست. این امر بستگی به سرعت کاهش محبوبیت حزب AKP دارد که باعث تسریع در فرا رسیدن دوران پس از حزب

عدالت و توسعه خواهد بود، دورانی که به احتمال زیاد کابینه متشکل از چند حزب دارای گرایشهای ایدئولوژیک مجزا خواهد بود. نخبگان سیاسی ترکیه اعم از کمالیست و اسلام گرا با چالشهای جدی در لایه های زیرین جامعه مواجه اند که در صورت فراهم شدن شرایط خود را نشان خواهند داد. هنوز شکاف موجود میان مرکز- پیرامون در پروژه مدرنیزاسیون از بالا به پایین از بین نرفته و غیرفعال نشده است. حزب AKP بدنبال پرکردن این شکاف است، کاری که در تاریخ ۸۵ ساله جمهوری ترکیه، هیچ حزبی موفق به انجام آن نشده است. این نشان دهنده قدرت جامعه در مقابل مهندسی آن از سوی نخبگان می باشد، درسی که برای رهبران کشورهای در حال توسعه اهمیتی حیاتی دارد. شاید به همین دلیل است که امروزه فرهنگ سازی جایگزین مهندسی فرهنگی و اجتماعی شده است.

جدول ۱. آرای احزاب مختلف در انتخابات محلی مارس ۲۰۰۹

نتایج انتخابات محلی ۲۰۰۹ و ۲۰۰۴						حزب
مارس ۲۰۰۹			مارس ۲۰۰۴			
شهرداری ها		شورای شهری و استانی	شهرداری ها		شورای شهری و استانی	
شهرهای کوچکتر و نواحی	کلان شهرها و مراکز استان	درصد آراء	شهرهای کوچکتر و نواحی	کلان شهرها و مراکز استان	درصد آراء	
۴۴۷	۴۵	۳۸/۸	۴۷۰	۵۸	۴۱/۷	عدالت و توسعه (AKP)
۱۷۰	۱۲	۲۳/۱	۱۲۵	۸	۱۸/۲	جمهوری خلق (CHP)
۱۲۹	۱۰	۱۶/۱	۷۰	۴	۱۰/۵	حرکت ملی (MHP)
۴۵	۱	۵/۸	۱۲۰	۱	۱۶/۴	احزاب دیگر
۵۰	۸	۵/۶	۲۹	۵	۵/۲	اجتماع دموکراتیک (DTP)
۲۳	۰	۵/۲	۱۲	۱	۴/۰	سعادت SP
۱۰	۲	۲/۸	۵	۳	۲/۱	چپ دموکراتیک (DSP)
۳	۱	۲/۲	۳	۰	۱/۲	اتحاد بزرگ (BBP)
۱۵	۱	۰/۴	۱۷	۱	۰/۷	مستقل ها
۸۹۲	۸۱	۱۰۰	۸۵۱	۸۱	۱۰۰	جمع

برگرفته از (۲۰۰۹) Ali, Carkioğlu

جدول ۲. نتایج رسمی انتخابات شوراهای شهرها و استانیها در انتخابات محلی ۲۰۰۹ (اعلام شده توسط مرکز آمار ترکیه)

منطقه	AKP	CHP	MHP	Other	DTP	SP	DSP	BBP	مستقلها
استانبول	۴۰,۳	۳۳,۴	۷,۳	۲,۷	۴,۷	۷,۲	۲,۵	۱,۸	۰,۰
اژه	۳۳,۱	۳۳,۰	۱۸,۰	۷,۲	۲,۳	۲,۲	۲,۹	۱,۳	۰,۱
مدیرانه	۳۳,۳	۲۳,۲	۲۵,۲	۶,۶	۴,۲	۲,۷	۲,۴	۲,۱	۰,۳
جنوب شرقی آتاتولی	۳۹,۲	۸,۹	۴,۸	۷,۰	۲۹,۷	۷,۰	۰,۹	۱,۱	۱,۳
آتاتولی غربی	۴۳,۵	۲۲,۷	۲۳,۳	۲,۴	۰,۶	۴,۲	۰,۸	۲,۴	۰,۱
دمروره شرق	۴۱,۵	۱۹,۸	۱۶,۱	۷,۳	۱,۱	۷,۱	۵,۱	۱,۵	۰,۲
غرب دریای سیاه	۴۳,۷	۱۸,۲	۱۹,۹	۷,۲	۰,۱	۴,۸	۳,۸	۲,۱	۰,۳
آتاتولی مرکزی	۴۴,۶	۱۱,۵	۲۳,۱	۴,۸	۰,۱	۴,۸	۱,۲	۹,۷	۰,۲
شرق آتاتولی مرکزی	۳۹,۲	۷,۱	۶,۱	۵,۸	۲۵,۳	۱۱,۱	۱,۵	۲,۴	۱,۴
شرق دریای سیاه	۴۳,۸	۱۶,۷	۱۵,۶	۸,۰	۰,۱	۶,۴	۵,۹	۲,۵	۱,۰
مرموره غربی	۳۱,۲	۳۲,۹	۱۷,۳	۹,۱	۰,۸	۲,۱	۵,۲	۱,۰	۰,۴
شمال شرق آتاتولی	۳۹,۸	۷,۲	۱۶,۰	۶,۹	۱۴,۵	۷,۴	۳,۲	۲,۷	۲,۲
کل آرا	۳۸,۸	۲۳,۱	۱۶,۱	۵,۸	۵,۶	۵,۲	۲,۸	۲,۲	۰,۴

پاورقیها:

1. Arend Lijphart, *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, Oxford: Oxford University Press 1995, pp. 3-5.
2. Ibid, pp. 12-14.
3. "Oy Kullanacaklar Dikkat", <http://www.tumgazateler.com>, 17 Mart 2009.
4. "Secimle ilgili merak edilen her, Sey! www.tumgzeteler.com, 17 Mart 2009.
5. برای اطلاعات بیشتر در مورد حادثه ارگنه کن نگ به:
رحمت الله فلاح، ابعاد و ماهیت سازمان ارگنه کن در ترکیه، فصلنامه جهان اسلام، شماره ۳۶، زمستان ۱۳۸۷، صص ۲۲۷-۲۱۷.
6. Ali, Carkoglu, "Turkey's Local Elections of 2009: Results, Trends and the Future," SETA Policy Report, May 2009, available at www.setav.org
7. iRFAN AKTAN "Kurt MilliyetCiligi Yukesliste", *Turkiye Newsweek*, 5 Nisan 2009, Say. 34-35.
8. Murat Yalniz, "Gokcek Kendine ragmen", *Turkiye Newsweek*, 5 Nisan 2009, Say. 30.
9. "Baykali Yikan Anket Sonucu," [www. Baykalishtifact.net](http://www.Baykalishtifact.net) 7/7/2009.
10. "CHP leader Vows to Stay in Power indefinitely, *Today's Zaman*, 29 March 2008.
11. Ibid.
12. Serif Mardin, "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics," *Daedalus*, 2 (1), 1973, 169-190. quoted at Ali , Carkoglu, Op.cit.
13. Ali Carkoglu, Op.cit., p.
14. Ibid, p. 11
15. Ibid, p. 26

